

KASBGA YO‘NALTIRISH JARAYONIDA O‘QUVCHI VA O‘QITUVCHI O‘RTASIDAGI BIR-BIRINI TUSHUNISH ASOSLARI

Narziyeva Durdona Sheramonovna
Samarqand viloyati Narpay tuman 6-umum
ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro tushunishning psixologik asoslari yoritilgan. O‘quvchining qiziqishi, qobiliyati va individual xususiyatlarini aniqlashda o‘qituvchining roli tahlil qilingan. Shuningdek, samarali muloqot, ishonch va hamkorlik kasb tanlash jarayonining muvaffaqiyatiga ta’siri haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Kasbga yo‘naltirish, o‘quvchi, o‘qituvchi, muloqot, tushunish, qobiliyat, motivatsiya, psixologik yondashuv, hamkorlik, kasb tanlash.

KIRISH

Kasbga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchining kelajakdagi hayot yo‘lini belgilovchi muhim bosqichlardan biridir. Bu jarayonda o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro tushunish muhim psixologik omil hisoblanadi. Chunki to‘g‘ri kasb tanlash o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati va shaxsiy xususiyatlarini chuqur anglash orqali amalga oshiriladi.

O‘qituvchi kasbga yo‘naltirish jarayonida faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi shaxs sifatida ham faoliyat yuritadi. U o‘quvchining darslardagi faolligi, qiziqishi va ijodkorligini kuzatib, uning qaysi sohaga moyilligini aniqlashga yordam beradi.

O‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi o‘zaro tushunishning asosiy sharti — ishonchli muloqotdir. O‘quvchi o‘z fikrini erkin bildira olsa va o‘qituvchi uni tinglasa, kasbga yo‘naltirish jarayoni samarali kechadi. Bunday muhitda o‘quvchi o‘z qobiliyatlarini to‘g‘ri baholash imkoniga ega bo‘ladi. Psixologik kuzatuv va individual yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi har bir o‘quvchining xarakteri, qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olishi kerak. Bir xil yondashuv barcha o‘quvchilar uchun samara bermaydi, chunki har bir bola individual shaxsdir. Kasbga yo‘naltirishda motivatsiya ham muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘quvchida kelajakka nisbatan ijobiy tasavvur va maqsad shakllantirishi kerak. Rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Shuningdek, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi hamkorlik kasb tanlash jarayonini yanada samarali qiladi. Turli suhbatlar, kasblar bilan tanishtirish, ekskursiyalar va treninglar orqali o‘quvchi o‘z qiziqishini aniqroq tushunib boradi.

Kasbga yo'naltirish - bu yoshlarni kasbga ega bo'lishlaridagi psixologik - pedagogik va meditsina bilan bog'liq bir butun jarayon bo'lib, unda shu yoshlarning xohishlaridan, havaslari, qobiliyatlari va xalq xo'jaligini, jamiyatni mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojlarini hisobga olgan holdagi yuz beradigan jarayondir.

Kasbga yo'naltirish - bu pedagoglarni ta'lim va tarbiya berish jarayonida o'quvchilardagi qobiliyat va qiziqishlardan kelib chiqqan holdagi, ulardagi psixologik xususiyatlarni hisobga olgan tarzda maslahatlar berish jarayonidir.

O'quv maskanlarida kasbga bo'lgan qiziqishni aniq lash va shunga mos tarzda yo'nalish berish psixologlarning vazifasi hisoblanadi. Lekin bu borada o'qituvchining o'rni ham katta hisoblanadi. O'quvchi ko'proq ta'lim jarayonida o'qituvchi bilan bo'lganligi sababli bu borada o'qituvchining yo'naltirishi va ta'siri ancha yuqori bo'ladi.

Kasb tanlash davridagi yuqori sinf o'quvchilari ikki xil toifaga bo'linadi;
-hech narsaga qiziqmaydigan, biror nima bilan shug'illanmaydiganlar
-hamma narsaga qiziquvchan, universal, har ishni eplaydiganlar

Birinchi toifa o'quvchilar qiziqishlari bo'lmaganligi sababli kasb tanlashga qiynalsalar, ikkinchi toifadagilar o'zlarida qaysi kasbga bo'lgan qobiliyat, ehtiyoj, kuchli ekanligini bilolmay qiynaladilar. Chunki qaysiki ishga kirishsalar bajara oladi, natijalarga erishadi. Bu toifa o'quvchilarda motivlar kurashi kuchli kechganligi sababli ikkilanadilar. Ana shunday vaziyatlarda mohir pedagog har bir bolaning qiziqishlarini, ehtiyojini, qobiliyatlarini tushunib, hisobga olib maxsus usullardan foydalanishi zarur.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ta'lim olishda birgalikdagi faoliyat bo'ladi. Bu o'qituvchini o'quvchiga berishi kerak bo'lgan bilimlarni berishi bilan bog'liq faoliyat bo'lsa, ikkinchisi bu o'quvchini o'qituvchi berayotgan bilimni o'zlashtirish va o'zi uchun qiziqarli bo'lgan fanlarni yaxshi o'zlashtirish hisoblanadi. Bu faoliyatda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro ishonch qo'yilgan maqsadlarga birgalikdagi intilishi zarurdir.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ishonch, mehr va insonparvarlik tuyg'ulariga asoslangan bo'lishi lozim. Shundagina o'qituvchi o'quvchida bo'layotgan ichki kechinmalar, intilishlari, qiziqishlaridan xabardor bo'lib boradi. Bu borada esa psixologiyaning ananaviy metodlaridan bo'lmish suhbat metodi ko'p qo'llaniladi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasida bo'lib turadigan samimiy suhbat jarayonlari, kasbga yo'llash faoliyatida katta samara beradi.

O'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlari haqida tasavvurga ega bo'lishi uchun avvalo o'zi qiziqish nima?, qanday shakllanadi?, motivlar nima? Degan savollarga o'zi javob topa bilishi lozim.

Qiziqish- bu inson faoliyati, etiborini biron narsa (faoliyat) ga jalb etuvchi, kerak bo'lsa bor energiyasini talab etuvchi psixologik jarayon hisoblanadi. Yer yuzida insonlar xilma-xil bo'lganidek ularning qiziqishlari ham shunchalik turli va keng

qamrovli bo'lishi mumkin. Professor E. G'oziyev o'zining "Umumiy psixologiya" darsligida uning quyidagi tiplarini ajratib ko'rsatadi. Bular quyidagilardir: 1) mazmuniga ko'ra : shaxsiy va ijtimoiy; 2) maqsadiga binoan: bevosita va bilvosita; 3) ko'lamiga qaraganda: keng va tor; 4) qiziqishlar darajasi bo'yicha: barqaror va beqaror va boshqalar.

O'qituvchilar o'quvchilar bilan munosabatni yo'lga qo'yishda albatta ularning yoshini, individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olsalar maqsadga muvofiq bo'ladi. Kichik sinflarda o'quvchilar bo'ysinuvchan bo'lishadi, shu boisdan ba'zi bir o'qituvchilar avtoritar usulda faoliyat olib boradilar. Yuqori sinf o'quvchilari endi yoshlariga mos ravishda xususiyatga ega bo'lganliklari sababli ular bilan demokratik uslubda faoliyat olib borgan maqul menimcha. Chunki bu jarayonda o'spirinlik va o'smirlik davridagi o'zgarishlar o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Yuqori sinf o'quvchilari ko'proq mustaqillika intiladilar, o'zlari barcha muammolarni hal qila olaman degan fikrda bo'ladilar. Shuning uchun ba'zi bir kamchiliklarga yo'l qoyishlari mumkin. Ayniqsa ichki va tashqi motivlar kurashi aynan shu davrda kuchayishi sababli ular biroz jizzaki va qo'polroq bo'lib qolishlari mumkin (ayrimalari albatta) Aynan shu jarayonda o'qituvchidagi mahorat va anglashning kuchli bo'lishi talab etiladi.

Kasb tanlovchida iroda kuchi bo'lgandagina u biror bir kasbga intiladi, shu kasbni qaysidir unga yoqqan tomonini bilishga harakat qilib borib o'z ustida ishlab borishini kuzatish mumkin bo'ladi. Inson uchun irodani psixologik jarayon sifatida o'mi juda kattadir. Irodasi bo'lmagan inson biror bir oddiy ishni bajarishda ham qiynaladi. Shuning uchun kasb tanlayotgan o'quvchi qandaydir o'zi uchun yoqadigan kasbni tanlashi, o'zi ustida ishlashi, o'zini mustaqil fikri bo'lishi kabi masalalmi iroda kuchiga asoslanib ish ko'radi. Busiz unda ikkilanishlar, qaror qabul qila olmaslik, sabr - toqat kabi ko'plab irodaviy xususiyatlarni buzilishi yuz beradi. Insondagi iroda kuchi uni ma'lum bir bilimlarni, malakalarni, ko'nikmalarni shakllanishi va mustahkamlanishiga olib keladi. Ko'rinib turibdiki, insonning irodasi va uni mustahkamlanib borishi shaxsni shakllanishini, ma'lum bir obro' va e'tiborga sazovor bo'lishiga olib keladi. Buning uchun esa kasb tanlovchi o'z irodasini mustahkamlab borishga e'tibor berishi juda zarurdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasbga yo'naltirish jarayonida o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro tushunish muhim psixologik asos hisoblanadi. Ishonch, muloqot, individual yondashuv va motivatsiya kasb tanlash jarayonining samaradorligini oshiradi. O'qituvchi va o'quvchi hamkorligi esa to'g'ri kasb tanlash va kelajakdagi muvaffaqiyatga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziev E. G. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.

2. Davletshin M. G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V. M. Kasb psixologiyasi. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent, 2019.
5. Vygotskiy L. S. Psixologik rivojlanish asoslari. — Moskva, 2016.